

AFRIKA REGIONUNDA LAYIQLI HƏYAT HÜQUQUNUN NORMATIV TƏSBİTİ VƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİ

Mələkxanım Rəhimova*

Xülasə

Layiqli həyat hüquqlarının təminatı müasir dövrdə ən başlıca gündəlik tələbatların ödənilməsi ilə əsləşir. Nisbi xarakter daşıyan bu hüquqlar müxtəlif regionlarda fərqli tənzimlənilir. Regionlarda bu hüququn realizəsini geniş araşdıran müəllif tərəfindən bu dəfə Afrika regionu tədqiq edilir. Belə ki, regionda yoxsulluq və bərabərsizlik kimi davamlı qlobal problemlərin mövcudluğu bu ərazilərdə yaşayan insanların layiqli həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi və onların tələbatlarının adekvat səviyyədə ödənməməsi ilə nəticələnir. Məqalədə layiqli həyatın təminatı sahəsində bu bölgədə mövcud normativ aktlar araşdırılmış, bu istiqamətdə mövcud məhkəmə təcrübələri təhlil edilmişdir. Müəllif adekvat rifah halına çıxışa maneə törədən halları da araşdırmış, bu istiqamətdə müvafiq təkliflər irəli sürmüşdür.

Açar sözlər: *layiqli həyat hüququ, layiqli həyat səviyyəsi, sosial hüquqlar, iqtisadi hüquqlar, rifah dövləti, Afrika, məhkəmə təcrübəsi.*

1.1. Giriş

Müasir dövrdə Afrika regionunda yoxsulluq və bərabərsizlik kimi davamlı qlobal problemlərin mövcudluğu bu ərazilərdə yaşayan insanların layiqli həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi və onların tələbatlarının adekvat səviyyədə ödənməməsi ilə nəticələnir. Statistikaya uyğun olaraq qlobal yoxsulluq dərəcələri 2020-ci ildən bəri iki dəfə azalsa da, hər on nəfərdən biri hələ də gündə 1,90 ABŞ dollarından az pulla yaşayır ki, bu da onların rifah vəziyyətində yaşamasına əngəllər törədir. Əhəmiyyətli irəliləyişlərə baxmayaraq, Afrikada layiqli həyat hüquqlarının təminatı sahəsində problemlər hələ də qalmaqdadır və 40 faizi əhali yoxsulluqdan əziyyət çəkir. Son məlumatlara görə Afrikada 1990-cı ildə 284 milyon insanın yoxsulluqdan əziyyət çəkdiyi qeyd olunurdusa, 2018-ci ildə bu rəqəm 433 milyon təşkil edirdi. Bu isə təbii ki, digər əsas hüquqlar olan qidalanma, iş, səhiyyə, təhsil, istirahət və s. hüquqları da məhdudlaşdırır və bərabərsizliyi artırır. [15]

Bununla belə, bölgədə təqdirəlayiq hallar da az deyil. Burada Afrika Kontinental Azad Ticarət Sazişinin (AFCFTA) həyata keçirilməsi ilə Afrikadaxili ticarətin 54 faiz və regionun ümumi Daxili Məhsulunun isə 44 milyard ABŞ dolları artacağı gözlənilir. [15]

Regionda ümumi rifahın yüksəldilməsi istiqamətində ən başlıca addımlar siyahısında bu sahədə mövcud normativ bazanın formalaşdırılması və layiqli həyat hüququnun müqavilə əsasının müəyyənləşdirilməsi durur.

1.2. Afrika regionunda layili həyat hüquqları sferasında mövcud aktlar və məhkəmə təcrübəsi

* Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının elmi katibi

Afrikada qüvvədə olan qanunvericilik aktlarını təhlil edərkən, demək olar ki, əksərlərinin preambulasında onların Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi və Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinə əsaslandığı qeydinə rast gələ bilərik. Təbii ki, layiqli həyat sferasında tənzimlənən münasibətlər də bura aid edilir. Rifah halının yüksəldilməsi və layiqli həyatın təşviqinin ilkin şərti bu istiqamətdə qanunvericilik bazasını təkmilləşdirilməsidir.

1963 il tarixli Afrika Birliyi Təşkilatının Nizamnaməsinin preambulasında bütün Afrika dövlətlərinin xalqlarının rifahının təmin edilməsi üçün bundan sonra birləşməsinə arzuladıqları qeyd edilmişdir [9].

Regionda layiqli həyat hüququnu tənzimləyən qanunvericiliyi araşdırdırda ilk növbədə nəzərimizi 1986-cı ildə Afrika Birliyi Təşkilatı çərçivəsində qəbul edilmiş İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyası cəlb edir. Afrika Birliyi Təşkilatı çərçivəsində 21 oktyabr 1986-cı il Nayrobidə qəbul edilmiş bu Xartiya özündə layiqli həyat hüquqları sisteminə daxil olan bir çox məsələləri ehtiva edirdi. Müəlliflərdən professor Əmir Əliyevin fikrincə, Sənəddə nəzərdə tutulmuş əsas azadlıq, bərabərlik, ədalətlik, ləyaqətlik kimi ən vacib prinsiplər Preambula ilə möhkəmləndirilmişdir və Xartiyanın şərh olunmasında da məhz Preambula böyük əhəmiyyətə malikdir. [1, s.272]

Xartiyada layiqli həyat sferasında aşağıdakı hüquqlar qeyd edilir:

- 14-cü maddədə mülkiyyət hüququ yer alır və onun yalnız ictimai ehtiyac və ya cəmiyyətin ümumi maraqları naminə və müvafiq qanunların müddəalarına uyğun olaraq məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulur;

- 15-ci maddədə hər bir fərdin ədalətli və qənaətbəxş şəraitdə işləmək və bərabər iş üçün bərabər əmək haqqı alması hüququ əks olunur;

- 16-cı maddədə hər bir fərdin əldə edilə bilən ən yaxşı fiziki və psixi sağlamlıq vəziyyətindən istifadə etmək hüququ göstərilir, Xartiyanın iştirakçısı olan dövlətlərə öz xalqlarının sağlamlığını qorumaq və xəstə olduqda onlara tibbi yardım göstərilməsini təmin etmək üçün lazımı tədbirlər görmək həvalə olunur;

- 17-ci maddədə hər bir şəxsin təhsil almaq, sərbəst şəkildə öz icmasının mədəni həyatında iştirak etmək hüquqları müəyyən olunur;

- 18-ci maddədə ailə hüququ əks olunur, ailənin cəmiyyətin təbii vahidi və əsası olmaqla bərabər, həm də dövlət tərəfindən qorunduğu göstərilir. Bu maddədə həmçinin dövlətin beynəlxalq bəyannamələrdə və konvensiyalarda nəzərdə tutulmuş qadın və uşağın hüquqlarının müdafiəsini təmin etməsi, yaşlıların və əlillərin fiziki və mənəvi ehtiyaclarına uyğun olaraq xüsusi müdafiə tədbirləri almaq hüququnun olduğu da qeyd olunur. [4]

Xartiyada layiqli həyat səviyyəsinə nail olmaq üçün bir sıra vəzifələr də nəzərdə tutulur:

- 25-ci maddəyə uyğun olaraq İştirakçısı Dövlətlər Xartiyada əks olunan hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsini təşviqinə, bu hüquq və azadlıqların təmin olunmasına tədris, təhsil və nəşr yolu ilə nail olmaq vəzifəsi daşıyırlar;

• 29-cu maddəyə uyğun olaraq işə fiziki şəxslər ailənin ahəngdar inkişafını qorumaq, ailənin birliyi və hörməti üçün çalışmaq; valideynlərə hörmət etmək, ehtiyac olduqda onları saxlamaq, fiziki və əqli qabiliyyətlərini onun xidmətinə verərək, milli cəmiyyətinə xidmət etmək, bacarığı və səriştəsi daxilində işləmək, cəmiyyətin mənafeyi naminə qanunla müəyyən edilmiş vergiləri ödəmək vəzifələri daşıyırlar [4].

Afrika İttifaqı çərçivəsində insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi məqsədilə qəbul olunmuş ikinci sənəd 1999-cu il tarixli Qrand Bay Mavritius Bəyannaməsidir. Onun məqsədləri sırasında həmçinin sosial ədalət və tərəqqinin təmin edilməsi, Afrika xalqlarına daha böyük azadlıq və hamıya qarşı dözümlülük ruhunda daha yaxşı həyat standartlarından istifadə etməyə imkan verəcək şəraitin yaratması və s. layiqli həyat istiqamətləri də yer almaqdadır. [8]

Ayrı-ayrı insan qruplarının layiqli həyatını tənzimlənməsinə yönəlmiş sənədlər içində həmçinin Afrikada Qaçqın Problemlərinin Xüsusi Aspektlərini Tənzid edən 1969-cu il tarixli Konvensiya xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. [5]

1999-cu ildə Afrika Birliyi Təşkilatının Dövlət və Hökumət Başçıları tərəfindən qitədə qloballaşmanın problemlərini aradan qaldırılması, mürəkkəbləşən çoxşaxəli sosial, iqtisadi və siyasi məsələlərin həlli, regional iqtisadiyyata layiqli töhfənin verilməsi, inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi məqsədi ilə Afrika İttifaqının yaradılmasını özündə əks etdirən Sirt Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. [12]

2003-cü il tarixli İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyası Qadın Hüquqlarına dair Əlavə Protokolun Afrikalı qadınların layiqli həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə özündə bir sıra müddəaları nəzərdə tutur. Sənədi təhlil edərkən qarşımıza çıxan ən diqqət çəkən məqam işə Afrika regionunda layiqli həyat səviyyəsinə yanaşılmanın fərqli bir nisbətində mövcud olmasıdır. Belə ki, sənəddə layiqli həyat hüququnun təminatı sahəsində aşağıdakı hüquqlar yer alır:

• 6-cı maddə nikah hüququnu müəyyən edərək İştirakçı Dövlətlər üçün bu sahədə milli qanunvericiliyin təkmilləşdirməsi, qadın və kişilərin nikahda bərabər tərəfdaş kimi tanınması, qadınlar üçün minimum nikah yaşı, monoqamiyanın üstünlüyü, nikahın rəsmi qeydiyyatı və könüllülük əsasında bağlanması, qadınların nikaha daxil olarkən öz qızlıq soyadını saxlama hüququ, nikah dövründə qadının öz əmlakını idarə etməsi, qadınların layiqli həyatını tənzimləyəcək sağlamlıq xidmətləri, emosional və psixoloji yardım hüquqları;

• 7-ci maddədə dərslük, proqram, media və s. sektorlarda qadınlara qarşı ayrı seçkiliyi nəzərdə tutan stereotiplərin aradan qaldırılması, zorakılıqdan əziyyət çəkən qadınların, xüsusilə qız uşaqlarının məsləhət və reabilitasiya xidmətlərinə çıxışının təmin edilməsi, layiqli təhsilə əlçatanlıq məqsədilə cinsi qısnamaya yol verilməməsi, təhsilin bütün pillələrində gender həssaslığının artırılması, şəffaflıq və s. hallar;

• 8-ci maddədə qadınların işdə yüksəlişi, məşğulluğa çıxış bərabərliyinin təşviqi, iş şəraitində qadınların istismardan qorunması, qeyri-rəsmi sektorda

çalışan qadınların sosial sığortası sisteminin yaradılması, analıqdan əvvəl və doğuşdan sonrakı adekvat və ödənişli məzuniyyətlərə zəmanət verilməsi;

- 9-cu maddədə qadınların sağlamlıq hüquqları içərisində onların adekvat, əlverişli və əlçatan səhiyyə xidmətləri, şəxsi, fiziki, cinsi və reproduktiv sağlamlığı, özünün partnyorun sağlamlıq vəziyyəti haqqında məlumat almaq hüququ;

- 15-ci maddədə qadınların təhlükəsiz və adekvat qida hüququna malik olması, təmiz və içməli su mənbələrinə çıxışı, məişət yanacağı, torpaq və adekvat qida istehsalı vasitələri və saxlama sistemlərinin yaradılması;

- 16-cı maddədə qadınların adekvat və layiqli mənzil, məqbul yaşayış şəraitinə bərabər çıxış imkanı;

- 18-ci maddədə qadınların sağlam və davamlı ətraf mühitdə yaşamaq, bütün səviyyələrdə təbii ehtiyatlardan davamlı istifadə hüququ;

- 19-cu maddədə birbaşa olaraq qadınların layiqli həyat hüquqlarına yönələn onların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, daha yüksək həyat keyfiyyətinin təminatı, qadınlar arasında yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması, yüksək həyat keyfiyyəti ilə təminat, inkişaf siyasətləri, dul qadın haqları;

- 22-ci maddədə yaşlı qadınların fiziki, iqtisadi və sosial ehtiyaclarına uyğun müdafiəsinin təmin olunması, onların məşğulluq və peşə hazırlığına çıxışı,

- 23-cü maddədə əlil qadınların fiziki, iqtisadi və sosial ehtiyaclarına uyğun müdafiəsi,

- 24-cü maddədə kasıb və ailə başçısı qadınların sosial müdafiəsi, hamilə, süd verən və həbsdə olan qadınların vəziyyətinə uyğun şəraitin təminatı kimi hüquqlar yer alırdı [10].

1988-ci ildə Afrika Dövlətləri Təşkilatının dövlət və hökumət başçılarının qərarı ilə qəbul olunmuş Xartiyaya Əlavə Protokol 2004-cü ildə qüvvəyə minmişdir. 34-cü maddədə Protokolun Xartiyanın iştirakçısı olan istənilən dövlətin imzalaması, ratifikasiyası və ya qoşulması üçün açıq olduğu göstərilir, 15 dövlət tərəfindən ratifikasiya və ya qoşulma haqqında sənədin Afrika İttifaqı Baş Katibinə saxlanmağa verilməsindən otuz gün sonra qüvvəyə mindiyi qeyd olundu. [11] Lakin Sənəd rəsmi olaraq yalnız 25 yanvar 2004-cü ildə 15 dövlət tərəfindən ratifikasiya olunmuşdur. Protokolun qəbulu ilə təsis edilən Məhkəmənin yurisdiksiyasına layiqli həyat sahəsində hüquqpozma halları və mövcud problemlərin araşdırılması və onlara dair rəy verilməsi də daxil idi.

Afrika Birliyi Təşkilatının Dövlət və Hökumət Başçılarının 9-11 iyul 1990-cı il Əddis-Əbəbədə (Efiopiya) Assambleyasının İyirmi altıncı Sırası Sessiyasında Afrikada Siyasi və Sosial-İqtisadi Vəziyyət və Dünyada Baş verən Əsas Dəyişikliklər haqqında Afrika İttifaqının Bəyannaməsi qəbul edildi. Sənəddə müvafiq sahədə beynəlxalq arenada mövcud məziyyət və onun Afrika regionuna təsiri geniş əksini tapmışdı. [7]

3 iyun 1991-ci ildə qəbul edilmiş və 12 may 1994-cü ildə qüvvəyə minmiş Afrika İqtisadi Birliyinin (AEC) yaradılması haqqında Abuja Müqaviləsi Regional İqtisadi Birliklərinin (REC) mənafeələrinə yönələrək regionda iqtisadi münafə

sibətləri tənzimləyir. Sənəddə Birliyin yaradılması, prinsipləri, məqsədləri, funksiyaları, icma orqanları, iclasların keçirilməsi qaydası, iqtisadi vəziyyətin yüksəldilməsi və s. mühüm prosedur və məsələlər öz əksini tapmışdır. [14]

Uşaq Hüquqları və Rifahı üzrə 1999-cu il Afrika Xartiyası preambulasında Afrikada uşaqların sosial-iqtisadi, mədəni, ənənəvi və inkişaf şərtlərinin amillərini, təbii fəlakətlər, silahlı münaqişələr, istismar, aclıq, habelə fiziki və əqli cəhətdən zəifliyini nəzərə alaraq onların qorunma və qayğıya ehtiyacı olduğu vurğulanır. Xartiyanın 11-ci maddəsi aztəminatlı uşaqların, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin təhsilə bərabər çıxışını təmin etmək, uşağın ilkin sağlamlıq, məzuniyyət, 12-ci maddəsi asudə vaxt və istirahət hüquqlarını, 13-cü maddə əqli və ya fiziki qüsurlu uşaqların ləyaqətini təmin edən, özünə inamını və cəmiyyətdə fəal iştirakını təmin edən şəraitdə xüsusi müdafiə tədbirlərini, onların təlimə, işə səmərəli çıxış imkanını, 14-cü maddə səhiyyə və sağlamlıq, körpə və uşaq ölüm nisbətinin azaldılması; zəruri tibbi yardımın göstərilməsi, ilkin səhiyyə xidməti; adekvat və təhlükəsiz qidalanmanın təminatı, 15-ci maddə uşaqları iqtisadi istismarın bütün formalarından, təhlükəli və ya uşağın fiziki, əqli, mənəvi, əxlaqi və ya sosial inkişafına mane ola biləcək hər hansı işi yerinə yetirməkdən qorunması, işə qəbul üçün minimum yaş həddi, iş saatlarının və şərtlərinin müvafiq qaydada tənzimlənməsi, bu maddənin səmərəli icrası üçün müvafiq cəza və sanksiyalar, uşaq əməyinin zərərləri barədə məlumatın cəmiyyətin bütün sektorlarına yayılması, 16-cı maddə ailənin müdafiəsi, valideynlərin boşanması halında uşağın lazımı müdafiəsi, 19-cu maddə hər bir uşağın valideyn himayəsindən istifadə etmək hüququ, 20-ci maddə uşaqların layiqli həyatlarının təminatı istiqamətində valideynlərin vəzifələrini, 21-ci maddə bu Xartiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin uşağın rifahına, ləyaqətinə, normal böyüməsinə və inkişafına təsir edən zərərli sosial və mədəni təcrübələri aradan qaldırmaq üçün bütün lazımı tədbirləri görməsi, 23-cü maddə qaçqın uşaqların layiqli həyatının təminatı məsələləri geniş şəkildə özündə əks etdirir [3].

2000-ci il Toqo şəhərində keçirilən Lome Sammitində Afrika Birliyinin Konstitusiya Aktı qəbul edilmiş, 2001-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Sənədin preambulasında dünyada baş verən sosial, iqtisadi və siyasi dəyişikliklər fonunda Afrikanın sosial-iqtisadi inkişafını təşviq etmək, qloballaşmanın yaratdığı çağırışlarla daha effektiv mübarizə aparmaq üçün Afrika İqtisadi Birliyinin yaradılmasının vacibliyi qeyd edilmişdir. [6]

Regional müqavilələrdən başqa Afrika qitəsinə daxil olan bir sıra dövlətlərin milli konstitusiyalarında da iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar tanınır, hətta bəzilərində layiqli həyat hüququnun elementinə rast gəlinir. Məsələn, Cənubi Afrikanın 1996-cı il Konstitusiyası iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları özündə ehtiva edir. Qeyd etmək lazımdır ki, hətta Afrika Konstitusiya Məhkəməsi bu öhdəliklər üzrə müəyyən iddialara dair işlərə də baxmışdır. Belə ki, Cənubi Afrikanın Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən baxılan iki işdə Cənubi Afrika Konstitusiyası ilə təmin edilmiş bir sıra iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları həyata keçirməsi istiqamətində qərarlar qəbul olunmuşdur. Qərarlarda

həmçinin Cənubi Afrikanın iştirakçısı olduğu və ya imzaladığı insan hüquqları sahəsində müqavilələrin və BMT-nin İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Komitəsinin (Komitə) 3 sayılı Ümumi Şərhinin müddəaları da yer almışdır.

RSA Hökumətinin (Birinci şikayətçi Cənubi Afrika Respublikası Hökuməti - Milli Hökumət, ikincisi Qərbi Keyr Əyalət Hökumətini təmsil edən Qərbi Keyr Əyalətinin Baş naziri; üçüncüsü Keyr Metropoliteni; dördüncü şikayətçi isə Oostenberq Bələdiyyəsi. Qeyd edək ki, iddiaçıların hamısı hökumət orqanlarıdır) Xanım Irene Grootbooma qarşı 2000-ci il tarixli işində Məhkəmə layiqli həyat hüquqları sferasında respondentlərin daimi yaşayış yeri əldə edənə qədər uşaqları üçün adekvat müvəqqəti sığınacaq və mənzillə təmin olunmasını, həmçinin uşaq olan respondentlərə əsas qida, sığınacaq, səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi barədə qərar qəbul etdi. [16]

Layiqli yaşayış hüququ ilə bağlı digər bir iş 2008-ci il tarixli Olivia Road, Berea Township və Main Street Yohannesburq şəhəri işğalçılara qarşı işi olmuşdur. Bu işdə Məhkəmə adekvat mənzil hüququnun təmin olunması istiqamətində mühüm qərar qəbul etmişdir. Belə ki, hökumət sakinləri evlərindən qovmazdan əvvəl onların vəziyyətini yüngülləşdirmək üçün atılacaq mümkün addımlar barədə onlara mənalı şəkildə məlumat verməyə borcludur. Yohannesburqun şəhərində böhran vəziyyətində və yaşayışa ehtiyacı olan insanların adekvat mənzil hüququnun təminatı sahəsində Ali Məhkəmə qərara gəldi ki, işğalçılar alternativ yaşayış yeri olmayana qədər çıxarıla bilməzlər. [17]

Səhiyyə Naziri Müalicə Fəaliyyəti Kampaniyasına qarşı səhiyyə hüququ və HIV/QİÇS-dən müalicə almaq hüququ ilə bağlı 2002-ci il tarixli işdə görə bilərik. Belə ki, İş üzrə ərizəçilər Athe ərizəçiləri adlanaraq HIV/AIDS-li insanların müalicəsi və yeni infeksiyaların qarşısının alınması ilə məşğul olan bir sıra birliklər və vətəndaş cəmiyyətinin üzvləri idi, onlardan ən fəali isə Müalicə Fəaliyyəti Kampaniyası (TAC) idi. Cavabdehlər kimi isə milli Səhiyyə Naziri və WesternCape-dən başqa (onlar öncə tərəf idi, sonra iddiaçılar onlara qarşı olan ərizəni geri götürdülər), bütün əyalətlərdə səhiyyəyə cavabdeh olan icra şuralarının (MEK) müvafiq üzvləri çıxış edirdilər. İşin məğzi HIV/AIDS probleminin həllinə yönəlmiş çatışmazlıqlara görə yüksək məhkəmələrdə hökumətə qarşı verilmiş qərarların ləğvinə yönəlmişdir. İş üzrə Məhkəmə HIV-ə yoluxmuş insanların doğuş zamanı körpələrinə xəstəliyi ötürmə riskini azaltmaq ehtiyacını əsaslı şəkildə hökumətin həll etməsi, nevirapine adlı antiretrovirus dərmanı dövlət səhiyyə sektorunda mövcud etməkdən imtina edən həkimin məsuliyyəti istiqamətində iddiaçıların xeyrinə qərar qəbul etdi. [18]

Məhkəmə Xosa və başqaları sosial inkişaf nazirinə qarşı və Mahlaule və Digərləri Sosial İnkişaf Naziri və Digərlərinə qarşı 2004-cü il tarixli hər iki işdə daimi sakinlərin sosial təminata çıxış hüququna dair mübahisəyə baxmışdır. Hər iki məsələ oxşar mülahizələri və hüquqi arqumentləri ehtiva etdiyinə görə, həm Ali Məhkəmədə, həm də Konstitusiya Məhkəməsində birlikdə dinlənilmişdir. Hər iki işdə iddiaçı qismində 1991-ci il tarixli 96-cı ildə ləğv edilmiş Əcnəbilərə Nəzarət Qanununa əsasən, onlara verilən güzəştlər baxımından Cənubi Afrikada

daimi yaşayış statusu almış Mozambik vətəndaşları, cavabdeh qismində isə Sosial İnkişaf Naziri, Sosial İnkişaf üzrə Baş Direktor və Şimal Əyalətində Səhiyyə və Rifah üzrə İcraiyyə Komitəsinin üzvləri çıxış edirdilər. Lakin Məhkəmə iddiaçıların Cənubi Afrika vətəndaşları olmadığını əsas gətirərək onların sosial yardım almaq hüququnu tanımadı, bununla belə onların sosial müdafiə sahəsində bir sıra hüquqları təmin olunmuş, işin məğzi üzrə vacib məsələlər həll edilmişdir. [19]

Lindiwe Mazibuko və Digərləri Yohannesburq Şəhəri və Digərlərinə qarşı 2009-cu il tarixli işdə Məhkəmə əvvəlcədən ödənişli su sayğaclarının istifadəsini qanuni hesab etdi və Şəhərin pulsuz əsas su siyasətinin tənzimlənməsi məsələsinə baxdı. İddiaçı qismində Soweto ştatının Phirinin təsərrüfatlarda yaşayan beş kasıb sakini, cavabdeh qismində isə Yohannesburq şəhəri və şəhər sakinlərinə su xidmətləri göstərən şəhərə məxsus olan Johannesburg Water (Pty) Ltd (Yohannesburq Su) şirkəti, Milli Su İşləri və Meşə Təsərrüfatı Naziri tanınırdı. Məhkəmə adekvat keyfiyyətli suya çıxış hüququnu əsas gətirərək hər bir Phiri sakini üçün Konstitusiyanın 27(1) bəndinə uyğun gündə 42 litr su hüququnu təmin etdi. [20]

Leon Joseph və başqaları Yohannesburq şəhəri və digərlərinə qarşı 2009-cu il tarixli işdə Məhkəmə layiqli həyat hüquqları sferasında tənzimlənən digər bir iş üzrə qərar qəbul etdi. İşin mahiyyəti üzrə sakinlərin elektrik enerjisində çıxışının məhdudlaşdırılması, 2008-ci il iyul ayında şəhəri City Power şirkəti Ennerdale Mansions tərəfindən elektrik enerjisinin kəsilməsi, bu barədə əhaliyə məlumatın bildirilməməsi də daxil olmaqla, onların gündəlik hüquqlarının pozulması halları mövcud idi. İş üzrə cavabdeh qismində Yohannesburq şəhəri, Şəhərə məxsus olan və Şəhərin yurisdiksiyasında olan insanları elektrik enerjisi ilə təmin etmək üçün cavabdeh olan City Power şirkəti, Yerli İdarəetmə və Mənzil Təsərrüfatı üzrə İcraiyyə Şurasının üzvü Gauteng və ev sahibi cənab Tomas Nel çıxış edirdi. Məhkəmə zərərçəkmiş ailələrin adekvat enerji hüququnun təminməsi istiqamətində qərar qəbul etdi. [22]

Məhkəmədə layiqli məşğulluq sahəsində də bir sıra işlərə baxılmışdır. Hoffmann Cənubi Afrika Hava Yollarına qarşı işində HIV və s. yoluxucu xəstəlik daşıyıcıları olan şəxslərə münasibətdə məşğulluq sahəsində ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması, Şimal-Qərb Əyalətinin Təhsil Departamentində Larbi-Odamın MECə qarşı 1997-ci il tarixli işində isə daimi sakinlərin Təhsil Departamentində daimi vəzifə tutmasına mane olan qaydaların ləğvi üzrə işlərə baxılmışdır.

Layiqli həyat hüququnun təmin edilməsi sahəsində işlərdən biri 2005-ci ildə Daxili İşlər Naziri və Fourie və Başqasına qarşı (Doctors for Life International və başqaları, Amicus Curiae) Nikah haqqında işə baxmış və məhkəmə tərəfindən adekvat nikah hüququnun həyata keçirilməsi istiqamətində mühüm qərar qəbul edilmişdir. [21]

Həmçinin Afrika regionuna daxil olan dövlətlərin milli qanunvericiliklərində də layiqli həyatı tənzimləyən bir sıra normativ aktlara rast gəlirik. Onlardan biri 1992-ci il tarixli Cənubi Afrika Respublikasının 59 sayılı Sosial Yardım Aktıdır. Akt şəxslərə, milli şuralara və sosial yardım təşkilatlarına sosial yardım

göstərilməsini təmin etmək; və bununla bağlı məsələləri təmin etmək məqsədilə qəbul edilmişdir. Aktda qocaların, benefisiarların, uşaqların, əlillərin müvafiq sahədə adekvat hüquqları tənzimlənir. [13] Həmçinin ölkədə 1994-cü il tarixli Su Xidmətləri Aktı ilə insanların adekvat su təchizatına çıxış əldə etmək hüquqları ilə hökumətin vəzifəsi arasında mövcud əlaqə, 1997-ci il tarixli 106 sayılı Rifah Qanunlarına Dəyişiklik Aktı ilə yalnız Cənubi Afrika vətəndaşları üçün müvafiq olaraq uşaq dəstəyi qrantları və himayədən asılılıq qrantlarının müəyyənləşdirilməsi, 1997-ci il Səhiyyə Aktı ilə sağlamlıq, rifah və ətraf mühiti təmin etmək üçün zərərli olmayan kifayət qədər və zəruri əsas su təchizatı və əsas kanalizasiyaya çıxış imkanları, 1977-ci il tarixli 103-cü Milli Tikinti Qaydaları və Tikinti Standartları Aktı ilə adekvat yaşayışa çıxış şərtləri müəyyən edilmişdir.

Regiona daxil olan digər ölkələr siyahısında Kot-Divuar və Konqo Demokratik Respublikasının qanunvericiliyində də, həmçinin sağlamlığın sığortalanması və bu istiqamətdə dövlət proqramlarının yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. [2, s.228]

1.3. Nəticə

Afrika regionunda bərabərsizliyi və yoxsulluğu artıran ən əsas məqam iqlim dəyişikliyinə və quraqlıqların mövcudluğudur. Bu isə təxminən 39,7 milyon insanın ifrat yoxsulluqla üzləşməsinə gətirib çıxara bilər. Bölgədə sürətli bir şəhər keçidinin mövcudluğu, qeyri-adekvat planlaşdırılma, məhsuldar iş yerlərinin, xidmətlərin və infrastrukturun mövcud olmaması da başlıca səbəblərdəndir. Eyni zamanda dövlət müəssisələrinin müvafiq dərman vasitələrinin çatışmaması, yoluxucu xəstəliklərin yayılması və gigiyenik qaydalara tam əməl olunmaması da acınacaqlı vəziyyəti artıran faktorlardandır. Kifayət qədər yaşayış sahəsinin və kəskin mənzil çatışmazlığının mövcudluğu isə layiqli həyata kölgə düşürən növbəti səbəbdir. Əhalinin təhlükəsiz və keyfiyyətli suya çıxış imkanları da məhdud vəziyyətdədir. 1994-cü ildə hesablanmışdır ki, 12 milyon insan (əhalinin təxminən dördü biri) keyfiyyətli və kifayət qədər su ilə təmin olunmur. 2006-cı ilin sonuna qədər bu rəqəm 8 milyona qədər azalsa da, hələ də 3,3 milyon insanın əsas su təchizatına çıxışı yoxdur. [20]

Qanunvericilik aktlarının təhlili zamanı isə biz bölgədə layiqli həyat hüququnun kifayət qədər sağlam normativ baza üzərində qurulduğunun şahidi oluruz. Lakin qeyd olunmalıdır ki, region bütünlükdə insan hüquqlarının müqavilə əsası cəhətdən özünəməxsus tənzimləməsinə malikdir. Normalarda əksini tapmış layiqli həyat hüquqları isə praktikada çox vaxt həyata keçirilmir. Bunu məhkəmə predmetini təşkil edən məsələlərin primitivliyindən görə bilərik.

Ümumilikdə götürdükdə isə Afrika səviyyəsində layiqli həyat hüququ konsepsiyasına daxil olan hüquqların, ən əsas isə mənzil və yemək hüququnun aktlarda adekvat səviyyədə həyata keçirilməsi qeyd edilsə də, onların adekvat təminatına zəmanət verilmir. Regiona daxil olan 54 dövlətdə mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün mövcud vəziyyəti hərtərəfli təhlil etmək, tədqiqat

və potensialı gücləndirmək, rifah siyasətləri hazırlamaq və onları planlı həyata keçirmək zərurəti yaranır. Yalnız bu zaman bərabərsizliyi azaltmaq, bərabərliyə, sosial birliyə, rifaha bütün Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq mümkündür.

İstinadlar:

1. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları: Dərslik. Bakı: Nurlar, 2019, 352 s.
2. Əliyev Ş.İ. Müasir beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqda sosial hüquqların müdafiəsinin nəzəri və praktiki problemləri. Bakı, 2015. 312 s.
3. African Charter on the Rights and Welfare of the Child. 29 November 1999. https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african_charter_on_rights_welfare_of_the_child.pdf
4. African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights. 21 October 1986. <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/04/AFRICAN-BANJUL-CHARTER-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS.pdf>
5. Convention Governing The Specific Aspects of Refugee Problems in Africa https://au.int/sites/default/files/treaties/36400-treaty-0005_-_oau_convention_governing_the_specific_aspects_of_refugee_problems_in_africa_e.pdf
6. Constitutive Act of The African Union https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf
7. Declaration on The Political and Socio-Economic Situation in Africa and The Fundamental Changes Taking Place in The World https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/715/AHG%20Decl%201%20XXVI_E.pdf?sequence=1
8. Grand Bay (Mauritius) Declaration and Plan of Action, 1999 <https://achpr.au.int/en/node/885>
9. OAU CHARTER. 25 May 1963. https://au.int/sites/default/files/treaties/7759-file-oau_charter_1963.pdf
10. Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa. 11 July 2003. https://au.int/sites/default/files/treaties/37077-treaty-charter_on_rights_of_women_in_africa.pdf
11. Protocol to The African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/04/Protocol-of-the-Establishment-of-the-African-Charter-on-Human-and-Peoples-Rights-.pdf>
12. Sirte Declaration 14.07.1999 https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/10157/1999_Sirte%20Decl_%20E.pdf?sequence=1&isAllowed=y
13. Statutes of The Republic of South Africa-Salaries and Pensions Social Assistance Act No. 59 Of 1992 <https://www.kzndsd.gov.za/Documents/Acts/Social%20Assistance%20Act%20%20no%2059%20of%201992.pdf>
14. Treaty Establishing the African Economic Community https://au.int/sites/default/files/treaties/37636-treaty-TREATY_ESTABLISHING_THE_AEC-compressed.pdf
15. <https://www.uneca.org/poverty-inequality-and-social-policy>
16. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2000/19.pdf>
17. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2008/1.pdf>
18. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2002/15.pdf>
19. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2004/11.pdf>
20. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2009/28.pdf>
21. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2020/24.pdf>
22. <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2009/30.pdf>

REGULATION AND JURISDICTION OF THE RIGHT TO A DECENT LIFE IN THE AFRICAN REGION

Malakkhanim Rahimova*

Abstract

Ensuring the rights to a decent life resonates with the satisfaction of the most important everyday needs in modern times. These rights, which are relative in nature, are regulated differently in different regions. This time the African region is explored by the author, who has studied in detail the implementation of this right in the regions. Thus, the existence of persistent global problems in the region, such as poverty and inequality, leads to a decrease in the decent standard of living of people living in these territories and insufficient satisfaction of their needs. The article examines the current regulations in the field of ensuring a decent life in this region, and also analyzes the existing judicial experience in this direction. The author also examined the conditions that impede access to adequate well-being and put forward relevant proposals in this direction.

Keywords: *the right to a decent life, a decent level of life, social rights, economic rights, state of universal welfare, Africa, judicial practice.*

РЕГУЛИРОВАНИЕ И ЮРИСДИКЦИЯ ПРАВА НА ДОСТОЙНУЮ ЖИЗНЬ В АФРИКАНСКОМ РЕГИОНЕ

Мелекханым Рахимова**

Резюме

Обеспечение прав на достойную жизнь перекликается с удовлетворением важнейших повседневных потребностей в современное время. Эти права, являющиеся относительными по своей природе, в разных регионах регулируются по-разному. На этот раз африканский регион исследует автор, подробно исследовавший реализацию этого права в регионах. Таким образом, существование в регионе сохраняющихся глобальных проблем, таких как бедность и неравенство, приводит к снижению достойного уровня жизни людей, проживающих на этих территориях, и недостаточному удовлетворению их потребностей. В статье рассмотрены действующие нормативные акты в сфере обеспечения достойной жизни в этом регионе, а также проанализирован имеющийся судебный опыт в этом направлении. Автор также исследовал условия, препятствующие доступу к адекватному благополучию, и выдвинул соответствующие предложения в этом направлении.

Ключевые слова: *право на достойную жизнь, достойный уровень жизни, социальные права, экономические права, государство всеобщего благосостояния, Африка, судебная практика.*

* Scientific secretary of the Academy of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan.

** Ученый секретарь Академии Адвокатуры Азербайджанской Республики.